

Paul Cliteur

The Secular Outlook

In Defence of Moral and Political Secularism

The Secular Outlook is het jongste werk van Paul Cliteur, hoogleraar encyclopedie van de rechtswetenschap aan de Universiteit Leiden en belangrijk opiniemaker in Nederland. Dankzij onder andere artikelen voor Liberales is hij ook in Vlaanderen niet onbekend. Cliteur heeft talrijke publicaties op zijn naam over filosofie, atheïsme, religie, integratie, multiculturalisme en meer en staat bekend om zijn standpunten die vaak indruisen tegen de hedendaagse politieke correctheid.

In *The Secular Outlook* onderzoekt Cliteur hoe gelovigen en ongelovigen vandaag harmonieus kunnen samenleven en welke principes de staat daarvoor het best hanteert. De auteur stelt namelijk vast dat de secularisatiethese – de stelling dat religie automatisch en gaandeweg aan belang zou verliezen – volgens velen gefaald heeft en dat de kloof tussen gelovigen en ongelovigen groter wordt. Een bijzonder verschijnsel dat hierbij zorgen baart, is het religieus geweld en de dikwijls verbazingwekkende reactie – onder devlag van het multiculturalisme – vanuit verschillende middens in het Westen.

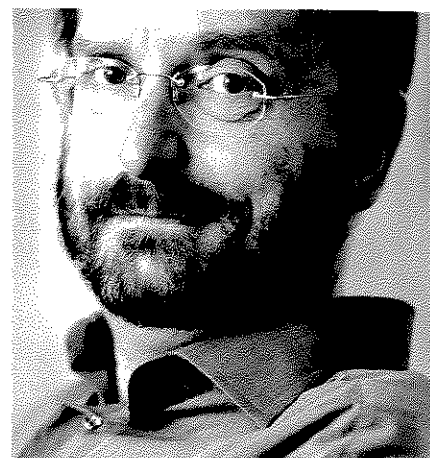
Cliteur is buitengewoon goed gedocumenteerd en al in de inleiding legt hij duidelijk de vinger op de wonde. Aan de hand van een gedetailleerde bespreking van de controverse rond de moord op Theo van Gogh, de film van Geert Wilders en andere bekende voorbeelden wordt getoond hoe vertwijfeld vaak wordt omgegaan met agressieve geloofsuitingen en hoe de neiging ontstaat het nochtans zo gekoesterde westerse goed, het recht op vrije meningsuiting, te gaan herdenken. Cliteur citeert weinig bekende maar wel zeer opvallende uitspraken van belangrijke gezagsdragers en -organen.

Vandaar de noodzaak een ander op punt te stellen. Cliteurs stelling is dat genoemde problemen het best behandeld worden vanuit het secularisme, het credo dat omgaan met religieuze verschillen gebaat is met een moreel neutraal vocabularium en een moraal die niet gebaseerd is op religie. Cliteur ziet in de westerse seculiere traditie vier pijlers: het atheïs-

me, het vrijdenken als religiekritiek en als vrije meningsuiting en de morele autonomie – dat wil zeggen: het principe dat ethische systemen autonoom en los van religie dienen gevormd te worden.

In het eerste hoofdstuk beschrijft de auteur hoe doorheen de geschiedenis atheïsme werd gedefinieerd en gepercipieerd. Er is niks mis mee dat het atheïsme vooral ontkent en zich afzet tegen iets, net zoals het pacifisme bijvoorbeeld dat ook doet versus oorlog. Maar het is wel nodig duidelijk af te bakenen waartegen het atheïsme zich verzet. Cliteur stelt wat hij noemt een verbale inflatie vast met betrekking tot wat mensen (hun) religie noemen. Voorbeelden zijn er genoeg: het 'ietsisme', Markies de Sade die zijn seksueel sadisme een religie noemde enzovoort. Daarom stelt de auteur voor atheïsme enkel en duidelijk tegenover het theïsme te plaatsen, het geloof dus in een persoonlijke, alwetende en gebiedende God.

Het atheïsme is door de eeuwen heen fel aan gevallen met verschillende verwijten en Cliteur geeft aan waarom dat vaak onterecht was. Bijzonder interessant hierin is dat heel wat (vergeten) denkers gepoogd hebben vanuit het atheïsme ook een ethisch systeem op te bouwen. De Liberale Decaloog van Bertrand Russell doet misschien nog een belletje rinkelen, maar Cliteur geeft nog andere waardevolle voorbeelden. Omdat het atheïsme vandaag negatieve connotaties als 'provocatief', 'beledigend' en 'fundamentalistisch' krijgt, wordt de term non-theïsme voorgedragen als alternatief.

Paul Cliteur © Nout Steenkamp

Cliteur houdt ook een uiteenzetting over het agnosticisme en legt uit waarom die houding weinig vruchtbaar is. Een agnost, zo stelt de auteur niet zonder gevoel voor humor, is iemand die het bestaan van iets waarover hij weinig kan zeggen openlaat, en daarmee valt als premisse verder weinig of niets aan te vangen.

Atheïsme is een private zaak; het vrijdenken heeft vooral een publieke functie en is historisch nauw verbonden met religiekritiek. Cliteur schetst hier een overzicht van de belangrijkste vertegenwoordigers en hun ideeën en spitst zich daarna toe op het verschijnsel religieus geweld vandaag. De apologeten van religie, aldus Cliteur, ontkennen namelijk dat religie op zich iets met geweld te maken heeft.

Om dit onderwerp aan te pakken zijn meerdere onderzoeksmethoden mogelijk maar de auteur kiest vooral voor wat hij noemt de 'research-strategie', de studie namelijk van wat in de heilige boeken zelf staat. En hij bespreekt uitvoerig twee voorbeelden: het geweld dat voorgeschreven wordt ter bestraffing van overspel in de Koran en wat in de Bijbel gedictieerd wordt als reactie op apostasie of *geloofsafvalligheid*. Hij verwijst hierbij naar het werk van Ayaan Hirsi Ali en verzet zich tegen wat hij noemt het 'semantisch *laissez faire*' van onder anderen de bekende Tariq Ramadan en diens stelling dat religie in de kern ongerept is en enkel 'verkeerde' interpretaties tot religieus geweld kunnen aanzetten. Volgens Cliteur blijft het probleem gewoon in de heilige teksten zelf

zitten en hij verdedigt ook met Hirsi Ali de opvatting dat wat zich empirisch of sociaal als religieus manifesteert ook echt deel uitmaakt van die religie. Kenmerkend voor het theïsme is het zogenaamde goddelijke gebod dat volledig haaks staat op het temporele of politieke gezag. Cliteur geeft een aantal zeer pregnante voorbeelden van restanten van dat goddelijke gebodsdenken in hedendaagse, westerse wetgeving – onder andere blasfemiewetten die nog in meer westerse landen bestaan dan men zou denken.

Vrijheid van meningsuiting is de tweede pijler van vrijdenken en opnieuw geeft Cliteur een bijzonder verhelderend historisch overzicht van de definities die eraan gegeven zijn – vooral het *harm principle* van John Stuart Mill is hierin essentieel.

Hij onderzoekt vervolgens hoe vrijheid van meningsuiting vandaag gedefinieerd en gebruikt wordt ter verdediging van geweldadige geloofsuitingen die het expliciet op de waarden van liberale democratieën gemunt hebben. Cliteur bespreekt aan de hand van wereldbekende zaken – bijvoorbeeld Khomeini versus Rushdie – de strategie van veel gelovigen om religiekritiek in de kiem te smoren omdat die 'beledigend' of 'respectloos' zou zijn. Ook kant hij zich zeer overtuigend tegen de hedendaagse struisvogelpolitiek van gezagsdragers die de vrije meningsuiting in dit verband willen beperken omdat die 'provocerend' en 'polariserend' zou zijn. Cruciaal is de stelling van de auteur dat belediging vooral zit bij degene die zich beledigd voelt. Belediging, met andere woorden, zit in *'the eye of the beholder'*. Cliteur stelt dat (religie)kritiek nodigen van alle tijden is en constateert gealarmeerd dat vandaag het recht op vrije meningsuiting meer en meer afgewogen wordt aan het gevaar dat mensen zich zullen 'gekwetst' voelen.

In het laatste hoofdstuk, 'Moral and Political Secularism', legt de auteur het probleem bloot van de goddelijke gebodstheorie in het theïsme. Aan de hand van verscheidene verhalen uit de Bijbel – Phineas die de Israëlieten moest straffen voor hun aanbidding van de verkeerde goden, Abraham die opgedragen werd zijn zoon te offeren enzovoort – toont Cliteur aan dat het primeren van het goddelijke gebod onverenigbaar is met vrije, autonome ethiek en het wettelijk gezag in onze westerse maatschappijen, en dus onmogelijk een basis kan zijn voor het samenleven van gelovigen en niet-gelovigen. Dat kan alleen met een neutrale, autonome moraal die ontwikkeld is los van religie. Dat lijken zelfs vele apologeten van religie te beseffen. Cliteur toont namelijk haarfijn aan hoe die zich in de lijn van de moderne hermeneutiek in de meest onmogelijke bochten wringen om door middel van 'interpretatie' de waarde van hun heilige voorschriften en religieuze ethiek te redden.

Zeer interessant hier zijn Tariq Ramadan in de islamwereld en Karen Armstrong in het christendom. Cliteur verwijt hen overtuigend de 'arbitrariteit' en het 'textueel relativisme' waarmee ze religieuze teksten naar hun hand zetten. Cliteur blijft erbij: secularisme, autonome moraal zonder God noch gebod is het enige principe dat hanteerbaar is in een democratische rechtstaat. Maar dat betekent niet dat we allemaal atheïsten moeten worden. Alleen zijn bepaalde aspecten van het theïstische wereldbeeld onverenigbaar met de seculiere staat.

Paul Cliteur kent niet alleen zijn klassiekers, hij lijkt zowat alles te kennen dat ooit over deze onderwerpen is verschenen en citeert bij het opbouwen van zijn stellingen moeiteloos en overvloedig uit de filosofie, geschiedkunde, psychologie en andere vakgebieden. In die zin kan

The Secular Outlook ook gelezen worden als een geschiedenis van het theïsme en het atheïsme, het secularisme, de Verlichting en het vrijdenken. Er bestaat tegenwoordig een explosie aan publicaties in dit domein maar Cliteur is nog beter gedocumenteerd dan andere gezaghebbende auteurs.

De verdienste van dit werk zit echter niet alleen in de eruditie maar ook en vooral in de analyse. In vaak verhitte en verwarde debatten over integratie, intolerantie, hoofddoeken, religieus geweld, terrorisme en dies meer is intellectuele hygiëne en eerlijkheid soms ver te zoeken. Dit boek biedt daartegenover een welkome allesomvattende, zeer bevattelijke en wetenschappelijk verantwoorde analyse en visie van zeer actuele onderwerpen aan de hand van concrete en bekende voorbeelden in West-Europa en de rest van de wereld.

Cliteur gaat daarbij integraal te werk. Hij neemt standpunten in die hij omstandig en begrijpelijk argumenteert en neemt ook de moeite om tegengestelde opvattingen grondig op hun geldigheid te onderzoeken. In al zijn eruditie en argumenteerdrift zwermt de auteur vaak uit. Zijn excursies zijn legio maar dat zorgt er niet voor dat hij of de lezer het overzicht verliest of dat de vaak geziene fout optreedt waarbij verwante maar zeer verschillende begrippen op één hoop terecht komen en de boodschap daardoor diffuus wordt. Dit boek is (voorlopig) enkel in het Engels verschenen maar Cliteurs Engels is even uitmuntend als toegankelijk. #

Jurgen Knockaert

Paul Cliteur, The Secular Outlook – In Defense of Moral and Political Secularism, Wiley-Blackwell, 2010, 352 pagina's, ISBN: 978-1-4443-3521-7, adviesprijs: €23.